مۆریس باربییە

دەوڵەتشاری دێرین

وەرگێڕانی:

عوسمان حەسەن شاکر

ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران

سلێمانی ـ ٢٠١١

دەوڵەتشاری دێرین

مۆریس بارییە

بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران

سلێمانی ـ ٢٠١١

ژمارەی سپاردنی بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان (١٨١٣) ساڵی ٢٠١١

لە دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی چاپکراوە

دیزاین: ئەمیرە عومەر

تایپ: شانیا یوسف

تیراژ: (٤٠٠٠)

ژمارەی زنجیرە: (٢٧)

www.pukhoshiari.com

info@pukhoshiari.com

ئەكادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی كادیران

دامەزراوەیەكی كەلتورییە بەپێی بڕیاری كۆنگرەی سێی ساڵی ٢٠١٠ ی یەكێتیی نیشتمانیی كوردستان دامەزراوە، ئەركەكەی بریتییە لەدەستەبەركردنی پێداویستییەكانی هۆشیاركردنەوەی سیاسی، فراوان كردنی چوارچێوەكانی ڕۆشنبیریی گشتی، تۆكمەكردنی بەهاكانی دیموكراسیو مافی مرۆڤ و دادی كۆمەڵایەتی لەكۆمەڵدا، تاوتوێ كردنی مەسەلەكانی بیری هاوچەرخو دابینكردنی كەرەستەی پێویست بۆ پێگەیاندنی كادیران لە بوارە هەمەجۆرەكاندا.

سەرپەرشتیاری زنجیرە: تەحسین نامیق

دەوڵەتشاری دێرین

دەوڵەتشاری دێرینی یۆنانی یان رۆمی، بەباشترین نموونەی دەوڵەتشاری دێرین دادەنرێت، تایبەتمەندی ئەم دەوڵەتشارە، ئاوێزانبوونی دامەزراوەی سیاسی و دامەزراوەی کۆمەڵایەتی بوو، جودایی بواری گشتی و ژیانی تایبەتی تیایدا هیچ مانایەکی نەبوو، دەزگا سیاسیەکان دەسەڵاتی خۆیان بەسەر سەرتاسەری کۆمەڵگەدا سەپاندبوو، کۆمەڵگاش هیچ بوونێکی سەربەخۆی لەدەرەوەی ئەو دەزگایانەدا نەبوو، دەوڵەت و کۆمەڵگا نەك تەنها هیچ جیاوازییەکیان لەنێواندا نەبوو، بەڵکو لەکردەوەدا هاوتابوون و جەستەیەکی

یەکپارچەیان دروستدەکرد، هەرچەندە لەزمانی یۆنانیدا وشەی (پۆلیس) بۆ دیاریکردنی دەوڵەتشار هاتووە، بەڵام هیچ وشەیەك نیە کەسنووری نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگا دیاری بکات. ئەرستۆ تەنها سەبارەت بەدەوڵەتشار (polis)یان کۆمەڵگای سیاسی (Koinonia politike) قسەی دەکرد، کەمایەی سەرسوڕمانیش نیە، لەبەرئەوەی ژیانی سیاسیو ژیانی کۆمەڵایەتی بەتەواوەتی تێکەڵاوی یەکببوون. دەوڵەتشار هەموو پێداویستیەکانی ژیان و بژێوی ئەندامانی دابین دەکردو هەموو هەڵسوڕانو چالاکیەکانی ئەندامانی رەهەندێکی سیاسی هەبوو. مرۆڤەکان بەئاستی هاووڵاتیبوون گەیشتبونو

نەبوونیشیان بەتەنها لەژیانی هاوولاتیبووندا کورت دەکرایەوە[١].

١ - بالا دەستبوونی دەولەتشار بەسەر تاکدا.

دەولەتشاری دێرین هاوکات بەپێکەوەبوونی هاوولاتیانیش پێناسە دەکرێت، واتا مرۆڤگەلێك کە لەتوانستی بڕیارگەلی پەیوەست بەژیانی کۆمەڵ بەشدارن[٢]. سەرەنجام، هاوولاتی لەبنەڕەتدا بەبەشداریکردن لەژیانی شارو لەبڕیار گەلێکدا کەئەو پابەند دەکەن‌و هەروەها بەبەشداریکردن لەچالاکی

(١) C.f societe jean Bodin,L individu face au pouvoir l partie,Antiguite,Bruxellees,de Boeck, 1989,160p

(٢) Claude Mosse, Le citoyen dans La Grece antigue,paris Nathan, 1993,128p.et politigue et societe en Grece ancienne, Le (modecle) athenien,paris, Aubier, 1995,244p

گەلێکدا کە بۆ ئەو پێویستن، دیاری دەکرێت، ئەم بەشداریکردنە لەدەولەتشاری دێریندا لەبنەڕەتدا لەبازنەی دەزگاکان و بوارە سەربازی و ئایینیەکاندا بەرجەستە دەبێت، سەرەتا هاوولاتی لەکاروباری شارو دەزگا جۆراو جۆرەکانیدا (ئەنجوومەن، شورا، دادگا) بەشداری دەکات و کاریگەرییەکانی چ بەچوونە نێو بازنەی خاوەن پۆستەکان (ماژیستڕەکان) چ بەدەربڕینی سەرنج و بیروڕا لەمەڕ بڕیارە پێویستەکان زەمانەت دەکرد، ئەرستۆ هاوولاتی بەو کەسە پێناسە دەکات کەفەرمانەکانی وەك قازی یان خاوەن پۆستەکان بەئەنجام دەگەیەنێت و هەروەها ئەو لەو باوەڕەدایە کەئەندامێتی لەئەنجومەنی گشتیدا پۆستێکی نیشتیمانیە[٣]، لەم سۆنگەیەوە کۆی هاوولاتیان

(٣) بەتێڕوانینی ئەرستۆ هاوولاتی بە (هاوبەشیکردن لەکاروبارەکانی دەسەلاتی قازیو (خاوەن پۆستە)کان پێناسە دەکرێت.

بەشێوەیەکی راستەوخۆ رابەری و ئیدارەی دەوڵەتشار دەکەن، لەهەنگاوی دووەمدا، هاووڵاتیان لەڕووی خزمەتکردنی سەربازییەوە جیا دەکرێنەوە، لەبەرئەوەی پێویست بوو لەبەرگریکردن لەوڵات و لەکارو کردەوە جەنگیەکاندا بەشداری بکات، لەمڕووەوە هاووڵاتی بەسەربازێکی هەمیشە ئامادە بۆ جەنگ دەژمێردرێت کەرەنگە واپێویست بکات گیانیشی لەو پێناوەدا ببەخشێت.

لەئەسیناو باقی دەوڵەتشارەکانی تری یۆنان، خزمەتی سەربازی هاووڵاتی هێجگار درێژبوو، لەسپارتە تا سنووری (٦٠)ساڵەیی دەچوو، سەرەنجام

هەروەها هاووڵاتی کەسێکە کە (لەمافی بەشداریکردن لەدەسەڵاتەکانی قەزایی و راوێژکاری بەهرەمەند بێت) بڕوانە:
Aristote, politigue, Liv.III, chap .I, paris, Les Belles Lettres,t.11,I[er]partie, 1971 p. 53-54.

پێویست بوو هاووڵاتی چالاکانە لەژیانی ئایینی شارو لەنمایشە جۆراو جۆرەکانی وەك (جەژنەکان، سروتەکان، قوربانیەکان)دا بەشداری بکات.

ئایین پرسێکی تایبەتی نەبوو تاپەیوەندی بەڕاو تێڕوانینی تاکەوە هەبێت، بەڵکو رەهەندێکی هاووڵاتیبوونی هەبوو، وەك بەشێکی تەواوکەری ژیانی وڵات دەژمێردرا.

هەر دەوڵەتشارێك خودایانی تایبەت و ئایین گەلی تایبەت بەخۆیان هەبوو، کەبەسەر هەمووانەدا دەسەپێندرا، لەمڕووەوە لەبواری ئایینیدا ئازادی بوونی نەبووە، هاووڵاتی لەهەڵبژاردنی بیروباوەڕەکانیدا ئازادنەبوو، بەمشێوەیە لەسەر هاووڵاتی پێویست بوو باوەڕ بەخودایانی شار بهێنێت و ئایینی باو پەسەند بکات، لەجەژنە ئایینیەکاندا بەشداری بکات و ئەرك و فرمانە ئایینیەکان جێبەجێ بکات.

هاووڵاتی بەبەشداریکردنی چالاکانەی لەژیانی دەوڵەتشاردا پێناسە دەکرێت، کەبەواتای بەشداریکردنە لەدەزگاکان و لەکاروباری سەربازی و ئایینیدا، تەنانەت هاووڵاتی ئەرك و فرمانەکانی هاووڵاتی لەدەوڵەتشاردا وەك پێناسەی خۆی تەماشا دەکات کەبەکردەوە تێدا نغرۆببوو. لەم هەلومەرجەدا، رۆڵی ئەو بەچالاکی هەمیشەیی و خۆتەرخانکردنی بەردەوامی بۆ هەر ئەرك و فرمانێك، کەئامادەگی پیشەیی سەربازی لەهەر ئان و ساتێکدا بخوازێت، پەیوەست بوو، لەم سۆنگەیەوە بوو، کە لەزۆرێك لەدەوڵەتشارەکانی یۆناندا، هاووڵاتیان نەیان دەتوانی کاری دەستی و چالاکی پیشەیی ئەنجامبدەن، هەروەها هاووڵاتیان بەشێوەیەکی گشتی نەیاندەتوانی پیشەوەری یان بازرگانی بکەن، لەبەرئەوەی ئەمجۆرە کارانەیان بەشایستەی هاووڵاتیان نەدەزانی. لەئەسپارتە هاووڵاتیان نەیاندەتوانی کاری کشتوکاڵی بکەن، کارکردن لەسەر کێڵگەو زەویوزار

هیلوتەکان پێی هەڵدەستان، هەڵبەتە لەئەسینای دیموکراتیك هاووڵاتیان دەیانتوانی جوتیار، پیشەوەر، یان بازرگان بن، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی بازرگانەکان لەبێگانەکان بوون.

ئەفلاتۆن و ئەرستۆ لەو باوەڕەدابوون کە لەشارە یوتوپیەکەیاندا ناتوانرێت کرێکارانی پیشەی دەستی، پیشەوەران، بازرگانان و جوتیاران بەهاووڵاتی بژمێردرێن، لەڕوانگەی ئەوانەوە، هاووڵاتیان تەنها دەتوانن سەرقاڵی ئەو کارانە بن کەشایستەی ئەوانە، واتە سیاسەت و جەنگ، کەواتە لەڕوانگەی ئەفلاتۆنەوە هاووڵاتی ناتوانێت پیشەوەر بێت (لەبەرئەوەی ئەرکێکی (....) لەئەستۆیە کەتەنها ئەو کارەی بەسە، ئەم ئەرکە هەم کارو کۆششی زۆرو هەم هۆشیارییەکی فراوانی دەوێت، تاسیستمی گشتی شار زامن و پارێزراو

بێت[٤] هەروەها لەدیدی ئەرستۆدا(نابێت هاووڵاتیان دابەزنە ئاستی ژیانی کرێکارانی پیشەدەستیو بازرگانانەوە لەبەرئەوەی ئەم شێوازەی ژیان خاڵیە لەپایە بەرزی و پێچەوانەی فەزیلەتە) هەروەها هاووڵاتیان (نابێت جوتیاربن(لەبەرئەوەی پەروەردەکردن لەگیانی فەزیڵەت و ئەنجامدانی چالاکی سیاسی پێویستی بەخۆتەرخانکردن هەیە)[٥] دەتوانین پاساوی ئەوە بۆ ئەم بڕیارانە بهێنینەوە کەوا هاووڵاتی بەهۆی سەرقاڵبوونی هەمیشەیی و بەردەوامیەوە

---

(٤) platon, les lois, liv-vIII, 864. OEuvers completes, paris, Les Belles Lettres, 1956, t. II, 1 portie.p.91.

(٥)- Cf. politigue, Liv .vII> chap. G.op.cit, t.III, partie,1986.p.80

لەڕوانگەی ئەرستۆوە (مرۆڤ ئاژەڵێکی سیاسیە) واتە لەشار دەژیو تەنها لەشاریشدایە کەدەتوانێت بەلوتکەی توانستو بەهرەکانی بگات.

ibid, Liv.I,chap.2 op.cit.tI, 1968, p.14.

بەئەنجامدانی ئەرکەکانی هاووڵاتیبوونەوە، ناتوانێت خەریکی چالاکی پیشەیی و کرێکاری بێت، لەبەرئەوەی دەبنە ئاستەنگ لەبەردەم ئەنجامدانی ئەرکە بنەڕەتیەکەی.

بەڵام، سەرباری ئەم پاساوە لۆژیکیانە پێویستە قامك بخەینە سەر ئەو خاڵەی، کەهاووڵاتی بەشێوەیەکی تەواو بەهی ئەو شارە دادەنرێتو لەهەموو کاروبارەکاندا، لەدارایی و پرسی رۆژانەوە بیگرە تا بەزیهنو رۆحی دەگات، ملکەچو فەرمانبەرداری ئەو شارە بوو، لەڕاستیدا دەوڵەتشار مافی پاراستنو هەڵگرتنی سامانو دارایی هاووڵاتیانی هەبوو، تەنها لەکاتی پێویستدا هاووڵاتی دەیتوانی لەو سامان و دارارییە بەهرەمەند بێت. هەروەها دەوڵەتشار کۆنترۆڵی ژیانی تایبەتی هاووڵاتیانی دەکردو دەیتوانی بڕیار سەبارەت بەهاوسەرگیری، سەڵتبوون، کار، خۆراك، پۆشاك، ئەندازەی ریشیو .... دەربکات.

لەزۆر حاڵەتدا منداڵانی شێواو و کەم ئەندام دەبوایە لەناو ببرانایەو ژیانی تاك موڵکی دەوڵەتشار بوو، دەشیا هەر هاووڵاتییەك لەپێناوی پاراستنی نیشتماندا بۆ فیداکاری و گیانبازی بانگ بکرایە، هەروەها دەوڵەتشار زۆر بەوردی منداڵانی پەروەردە دەکردو پەروەردە کارانێکی هەڵبژێردراو بەم کارە هەڵدەستان. هەندێجار دەوڵەتشار جەستەو گیانی هاووڵاتیانی وەك موڵکێکی خۆی مەزەندە دەکردو دەیویست جەستەوگیانی هاووڵاتی بەپێی پێداویستیەکانی خۆی بسازێنێت، سەرەنجام لەمڕووەوە هیچ جۆرە ئازادییەك بۆدایك و باوك نەهێڵدرابووە، لەبەرئەوەی وەك ئەفلاتۆن دەڵێت، منداڵان (پێش ئەوەی موڵکی دایك و باوکی خۆیان بن موڵکی شارن)[٦] خوێندن بەزۆر بوو دەبوایە بۆ هەمووانیش یەکسان بوایە. لەمبارەیەوە ئەرستۆ

(٦) Cf.Les Lois, Liv. VII, 804,op.cit, p.35

بەرۆشنی دەڵێت: (لەو شوێنەوەی کەهەموو شار یەك ئامانجیان هەیە، ئاشکرایە کەدەبێت خوێندنیش بۆ هەموان یەکسان و یەك بێت و ئەرکی سەرشانیەتی بۆ کۆمەڵ بێت نەك وەك پرسێکی تایبەتی سەیر بکرێت)[٧]، لەمڕووەوە ستایشی کارەکانی ئەسپارتەی دەکرد.

هەرچەندە هاووڵاتی لەماف هاووڵاتیبوون بەهرەمەندبوو، بەڵام سەبارەت بەشار کۆمەڵێك ئەرکی لەسەرشان بوو کەدەبوایە بەوردی ئەنجامیبدایە.

کەمتەرخەمی لەئەنجامدانی ئەم ئەرکانەدا، بەکەمتەرخەمی بەرامبەر بەشار دادەنراو ئەوانەی کەمتەرخەم بوون، بەهەمانشێوەی تاوانباران سزایان

(٧)Cf.politigue,Iiv.VII,chap,I,op.cit,III,2portie,1989, p.28.

دەدرا کەهەندێکجار سزاکە قورسیشبوون. سزاکان بریتیبوون لەبێبەشبوون لەمافەکانی هاووڵاتیبوون (Atimie) لێسەندنەوەی مافی هاووڵاتی بوون، دوورخستنەوە (دوورخستنەوە لەوڵات بۆ ماوەی دە ساڵ)و تەنانەت سزای مەرگیش.

تاك لەبەرامبەر شاردا هێندە بەشت وەرنەدەگیراو، دەبوایە لەپێناوی بەرژەوەندییەکانی شاردا گیانی ببەخشیایە، ئەگەر بەرژەوەندییەکانی شار وا پێویستی کرد، کەکوتەك کاری هاووڵاتی بکرێت ئەوا دەکرێتو یان دووردەخرێتەوە بەبێ ئەوەی تاوانێکی کردبێت.

لەهەلومەرجی ئەو کاتەدا، لەبنەڕەتدا وەك یەکێك لەڕەگەزەکانی شار تەماشای هاووڵاتی دەکرا. پەیوەندی هاووڵاتی بەشارەوە هەروەکو پەیوەندی بەشە بەکۆوە، بەمانایەکی رۆشنتر، هاووڵاتیو شار یەکتابوون، هاووڵاتی خۆی بەهاوشوناسی شار دەزانی، لەڕێگای شارو لەپێناوی شاردا دەژیا، بوونی تاکێتی ئەو

وابەستەی بوونی شاربوو، بەرژەوەندییە تایبەتیەکانی هاوسەنگ لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی شاردا مانای هەبوو، هەروەها زۆر بەتوندی رەخنە لەو هاووڵاتیانە دەگیرا کەزیاتر بایەخیان بەکاروباری تایبەتی خۆیان دەدا تا کاروباری گشتی، هەروەك ئەوەی کە دمویستن دەیکرد.

هەرچۆنێك بێت، هاووڵاتی کەبەشێوەیەکی نزیك بەشارەوە پەیوەست بوو، نەژیانی تایبەتی هەبوو، نەئازادی تاکە کەسی، بەتێڕوانینی ئەفلاتۆن، تاکەکان بەخودی خۆیانەوە پەیوەست نین، بەڵکو خۆیان و سامان و داراییەکەشیان بەموڵکی خانەوادەکانیان دەژمێردرێت، یان واوەتر لەمەش خانەوادەو موڵك و دارایشیان هی شارە[٨] ئەرستۆش هەمان تێڕوانینی هەیە: (نابێت لەو باوەڕەدابین کەهاووڵاتی خاوەنی

(٨) Cf.Les Lois, Iiv. XI, 923a,op.cit, II, 2,partie,1956,p.23.

خودی خۆیەتی، بەپێچەوانەوە لەمڕووەوە هەموو شتێك بەشارەوە پەیوەستە، واتە هەرکەس وەك بەشێك لەشار دەژمێردرێت و سەرقاڵی هەر بەشێك بەئاراستەی سەرقاڵی گشتیدایە)[٩] بلوتارك مێژوو نووسی بەناوبانگیش سەبارەت بەئیسپارتە جەخت لەپەیوەستی تاکەکان بەشارەوە دەکات: (هیچ کەس ئازاد نەبوو تا بەئارەزووی خۆی بژی، شار لەئۆردوگایەك دەچوو کەمرۆڤەکانی ناوی جۆرێك

(٩)Cf.politigue, Liv.VIII,chap.I,op.cit,tIII,2 partie,1989,p.28-29.

هەروەها ئەرستۆ دەڵێت بێگومان (...) شار بەسەر ئێمەو بەسەر خانەوادەکانماندا لەپێشترو باڵاترە، لەبەرئەوەی بەناچاری گشت لەپێش بەشەوەیە (...) لەم سۆنگەیەوە ئاشکرایە کەشار بەشێوەیەکی سروشتی هەیەو لەسەرو تاکیشەوەیە.

Ibid.,Liv .I,chap.2 of .cit.,t.I,p 15.

بەژیانی بەیاسا دیاریکراویان دەگوزەراندو سەرقاڵی کاروباری گشتی بوون. ئەوان بەتەواوی ئەوەیان قبووڵبوو کە بەنیشتمانەکەیانەوە پەیوەست بن نەك بەخودی خۆیانەوە)[١٠] لەم سۆنگەیەوە، هیچ بوارێکی تایبەتی بەدەر لەبازنەی بواری گشتی شار بوونی نەبوو.

بەگوزارشتێکی تر، جیایی لەنێوان کاروباری سیاسی و کاروباری کۆمەڵایەتی، نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگا، نێوان هاووڵاتی و تاك، بوونی نەبوو.

لەسەدەی نۆزدەدا(فوستك دوکولانپر) قامکی لەسەر ئەم راستیە داناو هەڵەیەك کەزۆرینەی توێژەران، سەبارەت بەدەوڵەتشارەکانی یۆنانی و رۆمی و هەروەها

(١٠)- plutarpue, l ycurgue, 24,I, in vies, paris, Les belles,1975, t.I.p.155

دەربارەی ئازادی هاووڵاتی ئەو دەوڵەتشارانە، دەیانکرد، زۆر بەجوانی شیکردەوە، ئەو لەبەشێکی سەرنجڕاکێشی کتێبەکەی (دەوڵەتشاری کۆن) (١٨٦٤) نیشانیدەدات کەبەهۆی فرە توانایی دەوڵەتشارو (دەسەڵاتی ڕەها)ی بەسەر تاکەکانیدا، (هاووڵاتیانیان ئاشنای ئازادی تاك نەبوون)[١١] ڕۆشنە لەهەلومەرجێکی وەهادا (ئازادی تاکە کەسی نەیدەتوانی بوونی هەبێت، هاووڵاتی لەهەموو بوارەکانداو بەبێ هیچ هەڵبواردنێك (إستثناء) فەرمانبەری دەوڵەتشاربوو لەهەموو روویەکەوە پێوەی پەیوەست بوو)[١٢] خوستك دوکولانپر بەڕوونی نیشانیدەدا بەچ شێوەیەك دەوڵەتشار دەسەڵاتی خۆی لەهەموو بوارەکاندا دەسەپاندو، سەرئەنجام بەم

(١١)La cite antigue,paris,Hachette et cie, 1879. Liv.III, chap 18,p.265-269.

(١٢) ibid,p.265.

دەرئەنجامە دەگەیشت کە (هاووڵاتیانی ئەو دەوڵەتشارانە، بەهیچ شێوەیەك ئاشنای ئازادی نەبوون جا چ ئازادی لەژیانی تایبەتی خۆیاندا بێت و یان ئازادی پەروەردەو فێربوون یان ئازادی ئایینی بێت)[١٣] سەرئەنجام، لەدەوڵەتشاری کۆندا، مرۆڤ بەیەکجاری لەئازادی تاکەکەسی بێ خەبەربوو (تەنانەت هیچ تێڕوانینێکیشی بۆی نەبوو) بەهەرحاڵ شێوەی حکومەت هەر چۆنێك بێت (پاشایەتی، ئەشراف سالاری، یان دیموکراسی) ئازادی تاك هیچ شوێنێکی نەبوو، (ئەو شتەی بەئازادی ناوزەندی دەکەن هەمان بەهرەمەندبوونە لەمافە سیاسیەکان، دەنگدان، تەقەللای ماژستێرە(خاوەن پۆستە)کان و

(١٣) ibid, p.268.

بەتایبەتی(ئازادی بیرکردنەوە دەربارەی ئایینی شار بۆ هاوڵاتیان بەهیچ شێوەیە فەراهەم نەبووە). هەمان سەرچاوە، (٢٦٨).

دەسەڵاتدارانەو شیمیانەی گرتنە دەستی خاوەن پۆستی گشتی بوو، بەڵام لەسەرێکی ترەوە، مرۆڤ بەکۆیلەی دەوڵەت دادەنرا)[١٤] فوستل دوکولانپر پاساوی فرە دەسەڵاتی دەوڵەتشاری کۆن بۆ خەسڵەتە ئایینی و پیرۆزییەکەی دەگێڕێتەوە، بنچینەی دەوڵەتشار لەسەر ئایین بونیاتنرابوو، ئایین بەپشتیوانی دەوڵەتشار دادەنرا: (ئەم دوو هێزە هاوبەش و ئامێزان بووە، دەسەڵاتێکی کەم تا زۆر سەروو مرۆییان پێکدەهێنا، کەجەستەو گیانی مرۆڤەکان لەژێر دەسەڵاتی

(١٤)- 14Ibid,p.269 .

سەرەنجام، سەردەمانی کۆن ئەوەی کەئێستا بەمافەکانی مرۆڤ ناسراوە ناناسن، جێگەی سەرسوڕمانیش نییە، لەم بارەیەوە سەیری ئەم کتێبەی ژێرەوە بکە:

Michel Villey,Le droit et Les droits de Lhomme,paris, puF,p.81-104.

ئەودابوو)[١٥] دەوڵەتشار دەسەڵاتێکی رەهاو پیرۆزی هەبوو، تاك بەتەواوەتی ملکەچی ئەو دەسەڵاتە بوو، سەرەنجام گومانکردن لەئایین بەئازارگەیاندن بەشارو بەگوناهێکی گەورە دادەنرا.

هەندێك لەنووسەرانی هاوچەرخیش لەگەڵ زیادەڕۆیکردن لەئاڵۆزی و ناڕۆشنیدا، سەبارەت بەشوێنگەی تاك یان باشتر بڵێین، هاووڵاتی لەدەوڵەتشاری کۆندا، بەهەمانشێوە بیردەکەنەوە، لەوانە پان. ژ. زیوس قامك لەسەر ئەم خاڵە دادەگرێت کە لەیۆنانی کۆندا(پانتایی ئازادی هاووڵاتی یاساکانی شار دیاریدەکات)(ئازادی تاکە کەسی هاووڵاتی لەبەرامبەر یاسای شاردا، کەبەرژەوەندی گشتی لەبەرچاوەو نیشاندەری دەسەڵاتی دەوڵەت بوو، ملکەچ

(١٥) - La cite antigue, op.cit., p.256.

دەکات)[١٦] لەڕۆماش هەرچەندە مافەکان ڕەهەندێکی تاکگەرایانەی هەبوو، بەڵام بەشێوازێکی نزیك وابەستەی دەسەڵاتی سیاسی بوو، (ڕاستە کەڕۆحی تاکگەرایانە گیانو زیندوویەتی بەکۆمەڵێك لەمافەکانی ڕۆمان بەخشیبوو، بەڵام هەمان ئەم مافە تاکگەراییانە نە لەدەسەڵاتی دەوڵەت جیابوو نە لەپێداویستیە کۆمەڵایەتیەکان)[١٧]

هێنری وان ئەڤێنتێریش لەو بڕوایەدابوو کە لەئەسینای دیموکراتیکی سەردەمی پریکلس، ((ئازادی (eleutheria)، پەیوەستبوون بەدەوڵەتشار (politea)وە بەکردەوە تێکەڵاوی یەکبوون.

(١٦) pan J.zepos, (L, individu face au pouvoir dans Le monde antigue Greco-romain) in L individu face au polivoir, Ire partie Antiguite, op.cit., p.89.

(١٧) ibid., p. 91-92.

(...) هاووڵاتی لەڕێچکەی دەوڵەتشاری بوونیەوە، لەمافەکان بەهرەمەند دەبوو))[١٨] هەڵبەتە ئەویش ئەم خاڵە دەسەلمێنێت کەلەسەردەمی هلنیستیدا، جیاوازی لەنێوان مافەکانی هاووڵاتیبوون (واتە مافەکانی هاووڵاتی)و مافە مەدەنیەکان (واتە مافەکانی تاك) وردە وردە دەردەکەوت بەهەمانشێوە ئەگەرچی لەدەوڵەتشارە کۆنەکانی پێش سەدەی پێنجەمی زایینی، بەشێك لەگروپە کۆمەڵایەتیەکان لەمافە تاکەکەسیەکان بەهرەمەند بوون، بەڵام ئێستا لەنێوان پانتایی تایبەتی و پانتایی گشتیدا جیاوازی نیە، (هەر چەندە دەتوانرێت لەناو دەقەکان و نوسراوە یاساییەکاندا جیاوازی لەنێوان ئەوەی کەتایبەتیو

(١٨) Henri van effenterre, (les degrees de la liberte dans las cites grecgues), in L individu face au pouvoir, Ier partie, Antiguite, op.cit., P.97-9[illegible].

ئەوەی کە گشتیە بدۆزرێتەوە، بەڵام ئەم جیاوازییە، بەهیچ شێوەیەك بەدیاریکردنی پانتایی تایبەتمەندی ژیانی تایبەتی کەسەردەمانێك پێویست بوو لەبەرامبەر دەسەڵاتی سیاسیدا بەرگری لێبکرایە، سەرقاڵ نەبوو)[١٩] .

(١٩) Ibid., p. 102-103.

٢- رووبەڕووبوونەوەی تاك لەگەڵ دەوڵەتشاردا: هەوڵەکانی سوقرات

رووداوەکەی سوقرات بەجوانی سروشتی دەوڵەتشاری یۆنانی نیشاندەدات، بەشێوەیەکی خەمئامێز نیشانیدەدا کەتاك لەپەیوەند بەدەوڵەتشارەوە هیچ جۆرە سەربەخۆییەکی نیە، ئەم رووداوە لەم تێڕوانینەوە زیاتر ئەوە نیشاندەدات کەدادگاییکردنی سوقرات لەساڵی (٣٩٩)ی پێش زایین، لەکاتێکدا روویدا کەدیموکراسی لەئەسینا جێ پێی قایمکردبوو. بەهەرحاڵ فەیلەسوفیان لەبەرئەم هۆیە سەرزەنشتکرد، کەتاوانێکی دژ بەئایینی دەوڵەتشار ئەنجامداوە، لەم سۆنگەیەشەوە واتا بەرامبەر بەخودی دەوڵەتشار تاوانی ئەنجامداوە، لەڕاستیدا سوقرات بەناباوەڕی بەخودایانی دەوڵەتشارو بەباشتردانانی خودایانی نوێ و باڵاترکردنیان بەسەر خودایانی

دەوڵەتشاردا تۆمـەتبارکرا، هـەروەها بـەرێ لادابردنـی لاوان (بەو مانایەی کەهەڵگێڕانـەوەو دوورخستنەوەیان لـــەخودایانی دەوڵەتشــارو ســـەرەنجام کردنیـــان بـــەهاوولاتیانێکی ناپەســـەند) هەرچـــۆنێك بێـــت لەســـۆنگەی ئـــەم هۆکـــارەوە کـــەزۆر بەترســـناك لەقەڵەمـدران، ســوقرات لەئـەنجامی دادگـاییکردنێکی ئاسـایی و بەزۆرینەیـەکی لاواز (٢٨١) دەنـگ لـەکۆی (٥٠٢) دەنگ حوکمی مەرگی بەسەردادرا.

سوقرات، بەگوتەی هاوڕێبازانی-ئەفلاتۆن و گزنفون- تۆمـەتی باوەڕنـەبوونی بـەخودایان پەسـەند نـەکرد، بـەڵکو بەپێچـەوانەوە رایگەیانـد کـەباوەڕێکی پتـەوی پێیـــان هەیـــە.[٢٠] ســـوقرات لـــەپێناوی ســـەلماندنی

[٢٠] بەگوتەی ئەفلاتون، سوقرات بەقازییەکانی وتووە: (گەرچی هیچ کەسێك لەوانـەی منیـان تۆمـەتبار کـردووە، باوەڕناکـەن، بـەڵام مـن باوەڕم بەخوداکان هەیە).

رەوابـوونی خۆیـدا لەسروشـتی خـودای دلـف پاڕایـەوە کەئـەرکێکی پـێ بسـپێرێت و دەبوایـە فـەرمانی لـەو وەربگرتایە، بەمشێوەیە، سوقرات سەرباری وەفاداری بۆ خودایانی ئەسینا، خودایانی بێگانەی کەپێی باڵاتربوو، پەیوەست بوو پێیانـەوە. لـەم سۆنگەیەوە ئـەوی لەبـەر ئـەم هۆیـە سەرزەنشـت دەکـرد، کەخودایـەکی بێگانـەی پەسـەندکردووەو خوازیـاری دانـانی بـووە لـەجێگای خودایـانی شـار، هەڵبەتـە ئەمـەش بـەتاوانێکی گـەورە

بڕوانە:

Ologie de socrate, oeuvres complets. Poris, les bells lettves, t.I1963.p.265

هەروەها بەگوتەی گیزنەفون(سوقرات لەبارەی ئەوەی کەسەبارەت بەخودا لادەرو سەبارەت بە مرۆکانیش بەستەمکار دەژمێردرا زۆر هەستیار بوو) بڕوانە:

Apologie de socrate, oeavres, paris, Garnier-Flammarion, 1967, t, III, p.265

بەرامبەر بەشاردادەنرا. لەڕاستیدا، سوقرات بەم هەڵسوکەوتانەی ڕێگای جیایی لەئەسینای هەڵبژارد، تائیلهامی خۆی لەبەرامبەر خواوەندی بێگانە لەشوێنێکی تر پیادە بکات، ئەو لەبەرامبەر خودایانی ڕەسمیدا لەخودای تایبەتی خۆی تکای کردبوو کەبەراگەیاندنی پەیامێکی کەسی، ئەرکێکی تایبەت بەئەو بسپێرێت، پێویستە سەرنجی ئەوە بدرێت، سوقرات نەیدەویست ڕۆڵی کۆمەڵایەتی بگێڕێت و دەشیویست سەرقاڵی چالاکی کۆمەڵایەتی بێت لەشاردا، لەڕاستیدا، ئەو وەك تاکێکی جیاوازو سەربەخۆ ڕەفتاری دەکرد لەشاردا، خوازیاری بونێکی تایبەتمەندو سەربەخۆ لەشاربوو.

لێرەوە کەوەها ڕەوشێك ڕەهەندێکی کەسێتی هەبوو بەگرفتێك بۆ شار دادەنرا، نەدەکرا لەلایەن شارەوە پەسەند بکرێت.

ئەو ئەرکەی بەسوقرات سپێردرابوو، دیسان هەمان مانای هەبوو، لەبەرئەوەی لەسەر پایەی بیرکردنەوەی تایبەتیو کەسی دامەزرابوو، زهنیەتی ڕەخنەگرانەی بەکاردەهێنا. فەیلەسوف بەگەڕانەوە بۆ سروشتی خودایی بەڕۆشنی بەدادگایی کەرانی دەوت: (خودا ئەم ئەرکەی بەمن سپارد کە بەفەلسەفە لێدانو بەتوێژینەوە دەربارەی خودو ئەوانی تر، هەڵسوڕێم)[٢١] بەهەرحاڵ بەو شێوەیەی کەسوقرات سەبارەت بەپێویستبوونی پەیڕەویکردن لەدەستووری خواوەند باوەڕداربوو، ڕێنمایی توانستی دەروونی ئەوی دەکرد، بەبیرکردنەوەو داوەریکردن لەسەر بنەمای فیکری خۆی دەستیپێکرد، بۆی ساغ بۆوە کەهۆشمەندی ڕاستەقینە، بریتیە لەپەیبردن بەنادانایی خودو

[٢١] platon, Apologie de Socrate, op,cit .,p.155

هۆشیاری سەبارەت بەسنووردارێتی خود دانایییە، ئەو دڵنیایە زۆرینەی هاوشارییەکانی کەبەدانایی خۆیانەوە دەنازن لەم دانایییە بێبەشن (بەئەزمونکردنی ناودارترین ئەوانەی پەیڕەوکارانی بیرکردنەوەی ئەو خودایەن، بۆم ئاشکرابووە کەجگە لەهەندێکی کەمیان نەبێت، هەموویان ڕێگەی هەڵەیان گرتووە، لەحاڵەتێکدا کەئەوانی تر هەمان ئەو کەسانەی کە بەزۆری بەژێر دەستە دەژمێردرێن- بەبڕوای من مرۆڤگەلێکی باشترن)[٢٢] سوقرات سەرەتا دروستی تێڕوانینی خۆی لەبارەی سیاسەتمەداران و پاشان لەبارەی شاعیران و پیشەوەران نیشاندا، بەم کارەی دوژمنایەتیەکی زۆری بۆ خۆی پەیداکرد، بەدەر لەکەسەکان، ئەو سەبارەت بەنەریتە باوەکانو بەها

[٢٢] ibid., p.146.

جێکەوتووەکانیشی، بەگومان و دڕدۆنگیەوە تێیدەڕوانی. لەڕاستیدا، سوقرات کاری بۆ لەناوبردنی دەوڵەتشار دەکرد کەپایەکانی کەوتبوونە لەرزینو مەترسیش کەوتبووە سەر سەقامگیرییەکەی. سەرەڕای ئەمەش، لەناو لاواندا گوێگرانێکی پەیدا کردبوو کەلاسایی ئەویان دەکردەوە (تۆمەتبارکردنی بەتاوانی بەلاڕێدابردنی لاوان لێرەوە سەرچاوەی دەگرت) لەڕاستیدا، سوقرات بەفەلسەفە لێدان، واتە ئازادانە بیرکردنەوەو هەموو شتێك خستنە ژێر پرسیارەوە، مافی ژیانی وەك تاك-لەبەرامبەر شارو لەحاڵەتی پێویستیشدا لەدژی شار- داوا دەکرد، هەرچۆنێك بێت ئەو بەبیرکردنەوەی ئازادو رەخنەگرانە خۆی لەشار جیاکردەوە، خۆی لەکۆت و پێوەندەکانی رزگارکرد، بەمشێوەیەش بوونی ئازادو سەربەخۆی خۆی بەدەستبێنێت.

بەتێڕوانینی سوقرات، ئەم ئامانجە ڕەهەندێکی ڕەهای هەبوو، لەبەرئەوەی هەم سەرو شاربوو، هەمیش روو وەرگێڕان لێی ئەستەم بوو، بەهەرحاڵ سوقرات بەهیچ شێوەیە نەیدەتوانی چاو لەفەلسەفە لێدان بپۆشێت، لەبەرئەوەی کارێکی وەها، جگە لەڕەتکردنەوەی خودو دەستهەڵگرتن لەکۆششکردن بۆ خودو هۆشیاری، هیچ مانایەکی تری نەبوو، ئەو تەنانەت لەو باوەڕەدا بوو کەکارەکەی گەلێك سوودی بۆ شار هەیە، لەمڕووەوە دەیگوت: (وابیردەکەمەوە کەهەرگیز هیچ دەرفەتێکی سودبەخشتر جگە لەجۆش و خرۆشی من زیاتر بۆ جێبەجێکردنی ئەم بەرنامەیە نەهاتووەتە پێش)[٢٣]

لایەنی ڕەهای تێڕوانینی سوقرات بەدوو شێواز پشت ڕاستکرایەوە:

---

(٢٣)-Ibid., p. 157.

یەکەم بەقبووڵکردنی مەرگ و دووەم بەگەڕانەوە بۆ بەرنامەی ئیلاهی، لەڕاستیدا سوقرات لەسەرێکەوە مەرگی لەوازهێنان لەئەنجامدانی ئەرکەکەی، پێ باشتربوو، هەروەها، لەم ڕووەوە ئەو لەمردن نەدەترسا کەهیچ کەس نازانێت مەرگ چیەو ناتوانێت بڵێت خراپەیە یان چاکەیە، بەهەرحاڵ، سوقرات هیچ دوو دڵ نەبوو لەوەی کەژیانی بخاتە بەر هەڕەشەی مەترسی و مەرگ قبووڵ بکات، تابایەخ و باڵاتربوونی بیرکردنەوەی تایبەتی خۆی سەبارەت بەجیهان و شار نیشانبدات، لەسەرێکی تریشەوە، لەپێناوی ئاڕاستەکردنی تێڕوانینەکەیدا پەنای بۆ دەستووری ئیلاهی برد، لەبەرئەوەی ڕەهەندێکی فراوانی هەیەو بەسەرئەویشدا هەروەك ئەوانی تر دەسەپێندرێت و ناشتوانرێت سەرپێچی لێ بکات، بەمشێوەیە سوقرات بەڕاگەیاندنی خەسڵەتی ئیلاهی بەرنامەکەی، لەڕاستیدا هەم لایەنی پیرۆزی بەرنامەکەی و هەم

ئەستەم بوونی دژایەتیکردنی بەرنامەکەی نیشاندا، لەم سۆنگەیەوە راشکاوانە بەدەستەی دادگایی کارانی گوت: (من لەئێوە زیاتر ملکەچی فرمانەکانی خودام، بەڵێ دڵنیابن کەتا دوا دڵۆپی خوێنی ژیانم و تائەوەندەی بتوانم لەفەلسەفە لێدان، لەڕێنومایی و لەوانە وتنەوەی پەروەردەیی بۆ هەر یەکێك لەئێوە واز لەڕێبازو ڕێگای خۆم نەهێنم)[٢٤] .

لەڕاستیدا سوقرات بەهەڵسوکەوتێکی لەو چەشنە، سەربەخۆیی کەسێتی خۆی لەهاووڵاتیان و لەکۆمەڵێ دەوڵەتشار داوادەکات، هەڵبەتە نارەزایەتی بەرامبەر بەڕێکخراوی دەوڵەتشار، لەرزاندنی کۆڵەکەکانی، بەهەڕەشەیەکی جدی بۆ سەر دەوڵەتشار دەژمێردرا، هەر چۆن بێت، قسە لەسەر رووبەڕووبوونەوەی بنەڕەتی تاك و شار بوو، بەو جۆرەی کەتاك لایەنی

[٢٤]-ibid., p.156-157.

ژیان و بیرکردنەوەی ئازادانەی هەبوو، شاریش نەیدەتوانی ئەم مافە وێران کەرەی پێ ببەخشێت، ئەم راستیە، حوکمدرانی سوقرات بەمەرگ و لەسێدارەدانی، واتە دەرکردنی جەستەیی و یەکجارەکی سوقرات لەشار رووندەکاتەوە، سەرباری هەموو ئەم راستیانە، پێویستە سەرنجی ئەوە بدەین، کەحوکمدانی ئەو بەتێکڕای دەنگەکان نەبوو، بەڵکو بەزۆرینەیەکی لاواز دەنگی لەسەردراو، هەروەها ئەوەش رووندەکاتەوە کە لەئەسینای ئەو رۆژگارەدا، کەمینەیەکی بەرچاو تێڕوانینەکانی ئەویان پێ پەسەندبوو، یان لانیکەم بۆ شاریان بەپەسەندو قبوولکراو دەزانی.

سوقرات خۆی بەتاوانبار دانەدەنا، سەبارەت بەحوکمدانەکەشی هیچ باس و بەدواداچوونێکی نەکرد، لەکاتێکدا یاسا ڕێگەی ئەم کارەی پێدەدا) هەروەها داوای گۆڕینی حوکمەکەی بۆ دوورخستنەوە نەکرد، هەروەك چۆن خۆی لەهەڵهاتن بەدوورگرت،

هەرچەندە بەیارمەتی دۆستەکانی دەیتوانی هەڵبێت، سەباری ئەمەش جێبەجێکردنی حوکمەکە-واتە خواردنەوەی ژەهر پێویستی بەبەشداری چالاکی ئەو هەبوو، ئەو بەدەستی خۆی خودی خۆی لەناودەبرد، هەڵسوکەوتی سوقرات تەنها بەڕووکەش مایەی سەرسوڕمان بوو، لەبەرئەوەی پێویستە ئەوە بزانین کەسوقرات لەمردن نەدەترسا، کەڕەنگە بەچاکە بۆی بشکایەتەوە، بەتایبەتی بەقبوولکردنی مەرگ، خودی خۆی وەك تاك لەبەرامبەر شاردا سەلماندو ئەم کارەشی بەشێوەیەکی رەهاو یەکجاری کەقابیلی هەڵوەشاندنەوە نیە ئەنجامدا، هەڵبەتە ملکەچکردنی ئەو بۆ یاساکانی شار بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کەسوقرات بەچاوی گوماناو دردۆنگیەوە لەشاری دەڕوانی مایەی سەرسامیە، بەلام دەبێت هۆکاری ئەم کارە بگەڕێنینەوە بۆ ئەو راستیەی کە ئەوجگە لەم کارە نەیدەتوانی بەشێوەیەکی تر هەڵسوکەوت بکات، ئاشکرایە

کەسوقرات نەیدەتوانی سیستمی ئەسینا سەرنگون بکات، پەناشی بۆ هەر شارێکی تر ببردایە رووبەڕووی هەمان سیستم و کێشە دەبۆوە، لەم سۆنگەیەوە وای پێباشبوو لەئەسینا بمێنێتەوەو حوکمی مەرگەکەی قبوولّ بکات، تابەمشێوەیە بۆخودی خۆی وەفادار بمێنێتەوەو پەیامەکەشی تاکۆتایی بەئەنجام بگەیەنێت.

سوقرات بەمردنی بوو بەنموونەی تاکێك کە لەپێناوی خودی خۆی و سەربەخۆ لەشار ژیاو بوونی هەبوو، بەڵێ، فەیلەسوف گیان بەختکردنی لەپێناوی سەلماندنی بەها گەلێکی بالادا، قبوولکرد، بەلام نابێت ئەوە فەراموش بکەین، کەمەرگی ئەو بەشکست بۆ دەوڵەتشار دێتە ژماردن، لەبەرئەوەی بوونی کەماسییەکی بنەڕەتی، بەمانای بێ توانایی لەبەڕەسمی ناسینی تاك وەك تاك و قبوولکردنی ئازادی بیرکردنەوە دەگەیاند. خالّی جێگەی سەرنج ئەوەیە

كەئەم كەماسييە لەئەسينا دەركەوت، كەهەرچۆنێك بێت خاوەن رژێمێكی دیموكراتیك بوو، سوقرات لەوێ لەهەندێك پشتگیری و كۆمەك بەهرەمەند بوو، بەهەرحاڵ ئەم كەماسييانە بەشێوەيەكی تايبەتی لەباقی دەوڵەتشارەكانی یۆنان و بەشێوەيەكی گشتيش لەدەوڵەتشارە كۆنەكاندا بوونی هەبوو.

فوستل دوكولانپريش تێڕوانينی سوقرات بەهەمانشێوە شرۆڤە دەكات و بەقامك دانان لەسەر بونيادی ئايينی دەوڵەتشاری یۆنانی، رەههەندێكی نوێگەرانەو تەنانەت ناڕەزايەتی ئامێزی ئەم تێڕوانينە نيشاندەدات، بەتێڕوانينی ئەو، لەڕاستيدا سوقرات نەريت و عورفە داسەپاوەكانی ئايين رەتدەكاتەوەو لەپێناوی دۆزينەوەی راستی و ئەنجامدانی كاری چاكە داوای كۆمەك لەويژدانی تايبەتی خۆی دەكات، (ئەو راستی لەسەروو عورف و عەدالەتيش بەتەواوكەری ياسا نيشاندا، ئەخلاقی لەكۆت و پێوەندی ئايين رزگار

كردو نيشانيدا كەبنەمای كار رەگوڕيشەی لەگيانی مرۆڤدايە، ئەو بەم كارە بيەوێت يان نەيەوێت، چووە جەنگی ئايينەكانی شارەوەو ئايينێكی جياوازی لەئايينی شار دادەمەزراند)[٢٥] ، بەڵام فوستل دوكولانپر قامكی لەسەر ئەم خاڵە دانەنا كەسوقرات سەربەخۆيی و ئازادی بيركردنەوە لەلايەن ئەوەوە راگەياندرابێت، بەڵام پی پەرهادو رايگەياند كە (سوقرات بەيەكەمين تاكی مێژووی فيكری رۆژئاوا دادەنرێت)[٢٦] بەتێڕوانينی ئەو بەكردارەكەی سوقرات، لەڕاستيدا تاك خودی خۆی لەبەرامبەر شارو لەدژی شار سەلماند: (مانای قوولی دادگايكردن و مەرگی سوقرات ئەوەيە، كەنيگەرانی لەچارەنووسی تاكەكەسی

(٢٥)- la cite ontigue, op.cit., p.420
(٢٦)-pierre hadot, Eloge de socrte, paris, Allia, 1998,p. 39.

ناتوانێت پاساوی نائاگایی لەپەرەدان بەکێشمەکێش لەگەڵ دەوڵەتشاردا بێت)[٢٧] کێشەکەی سوقرات سروشتی راستەقینەی دەوڵەتشاری دێرینی بەجوانی دەرخست، بەڕۆشنی نیشانیدەدات کەئەم دەوڵەتشارە نەیتوانی ئازادی تایبەتی و بوونی سەربەخۆی تاك قبووڵ بکات.

دەوڵەتشاری دێرین-تەنانەت دیموکراسیش- جیاوازی بواری تایبەتی و بواری گشتی، هەروەها جیاوازی دەوڵەت و کۆمەڵگەی نەدەناسی و پەسەند نەدەکرد، بەمشێوەیە پێناسەی دەوڵەتی پیش مۆدێرن، واتە کۆمەڵگەی هاووڵاتیان کە لەودا تاك بوونێکی تایبەتی نەبوو بەتەواوەتی لەبارەی ئەویشەوە دروستبوو، پرسەکە لێرەدایە، ئەسینا بەحوکمدانی سوقرات بەمەرگ تەنها بەبەرگیریکردن لەئایینی رەسمی وازی

[٢٧] -Ibid., p. 33.

نەهێنا، بەڵکو لەڕاستیدا مۆدێرنێتەی سیاسی رەتکردەوە، هەرچۆنێك بێت دیموکراسی ئەسینا خۆی لەبەرامبەر هەوڵی بەدیهاتنی مۆدێرنێتەی سیاسیدا بینیەوە، بەڵام بەئاشکرا خۆی لەقبووڵکردنی دەپاراست، بێگومان بەدەر لەمە نەیدەتوانی کارێکیتر بکات. رێبازی ئەسینا بەهایەکی مەزنی هەیەو نیشانیدەدات کەبەشێوەیەکی گشتی دەوڵەتشاری دێرین بەمودێرنێتەی سیاسی نامۆ بووە.

سەرچاوە

مدرنیتەی سیاسی، موریس باربیه،

ترجمەی، عبدالوهاب احمدی، مؤسسەی انتشارات آگاه، تهران،

۱۳۸۳، (۲۰۰٤ زاینی).

زنجیرەكانی هۆشیاری

ز. بلاوكراوەكان	ز. هۆشیاری	بابەت	نووسەر و وەرگێڕ	ساڵی چاپ
٣٤٥	١	كوردەكان و مافی چارەی خۆنووسین	ن. ئیسماعیل بێشكچی و. ڕەوا حاجی	٢٠١٠
٣٤٦	٢	سیستمی سیاسی سویسرا	خەلیل عەبدوڵلا	٢٠١٠
٣٤٧	٣	ئایین و دەوڵەت لەمیسری سەردەمی محەمەد عەلی پاشادا	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١٠
٣٥٠	٤	ناوچە جێناكۆكەكان، ئایندەو ئاسۆكانی چارەسەر	تەحسین نامیق	٢٠١٠
٣٥١	٥	بەعەرەبكردن و بەجولەكەكردن	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١٠
٣٥٢	٦	ئایین و ئازادی بیروڕا	نووسینی:	٢٠١٠

			عەبدولڕەحمان مونیف و. عوسمان حەسەن شاكر	
٢٥٣	٧	نەتەوە چییە...؟	ن. ئێرنست ڕینان و. كامیل محمد قەرەداغی	٢٠١٠
٣٥٨	٨	پەرلەمان ـ سەرهەڵدان و پێكهاتەو ئەركەكانی	ئامادەكردنی عادل عەلی	٢٠١٠
٣٥٩	٩	الحصانة البرلمانية في قانون انتخاب برلمان كوردستان ـ العراق ومشروع دستور اقليم كردستان	د. شۆرش حسن عمر	٢٠١٠
٣٦٠	١٠	ئایین و مۆدێرنە	مستەفا مەلەكیان و. لەعەرەبییەوە یاسین عومەر	٢٠١٠
٣٦١	١١	المدارس السياسية الثلاثاء في العراق و امكانية التعايش السلمي فيما بينها	فريد اسسرد	٢٠١٠
٣٦	١	پێگەی میدیا		٢٠

٥	٢	لەهەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمریکادا	ڕێبین حەسەن	١١
٣٦٦	١٣	مميزات النظام الفدرالي	د. شورش حسن	٢٠١١
٣٦٧	١٤	جیهانگیری ، فاکتەرو گرفتەکانی دیموکراسی	مەلا بەختیار	٢٠١١
٣٦٨	١٥	پەیدابوونی عەلمانیەت	فريد اسسرد	٢٠١١
٣٦٩	١٦	ئیسلامو مۆدێرنە، ئیسلام لەبەردەم ئەگەری عەلمانیەتدا	ن. محمد رەزا شالگونی و. عوسمان حسن شاکر	٢٠١١
٣٧٨	١٧	سیاسەتی رووخساری نەتەوەیی کەرکوك	د. نوری تاڵەبانی	٢٠١١
٣٧٩	١٨	ئەنفال لەکوردستانی عیراق	ن. مایکڵ لیزنبێرگ و. کارزان محەمەد	٢٠١١
٣٨٠	١٩	ئۆپۆزسیۆن لەچەمکەوە بۆ ئەرك	بەختیار جەبار شاوەیس	٢٠١١
٣٨١	٢٠	بەشداریکردنی سیاسی	عابد خالد رەسول	٢٠١١

٣٨٢	٢١	سیستمی فیدراڵ لەدەوڵەتی ئیماراتدا	ن. عەبدوڵلا عەنزی و. سەردار عبدالکریم	٢٠١١
٣٨٣	٢٢	کوردو پرسی دانپێدانانی دەستووری	خەلیل عەبدوڵلا	٢٠١١
٢٨٤	٢٣	تیرۆریزم هەڕەشەو مەترسیەکانی	عادل عەلی	٢٠١١
٣٨٧	٢٤	سیکۆلاریزم بەزمانی سادە - عەلمانیەت	ن: ئاستین کلاین و. کاوسێن بابەکر	٢٠١١
٣٩٥	٢٥	مۆدێلی حزبایەتی لەکوردستان	ئەنوەر حسێن بازگر	٢٠١١
٣٩٦	٢٦	فلسفة الديمقراطية الاجتماعية	د. حميد عزيز ترجمة: محسن بني ويس	٢٠١١

لەبڵاوکراوەکانی
ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران
ساڵی (٢٠١٠ - ٢٠١١)

ز	بڵاوکراوەکان	نوسەرو وەرگێڕ	ساڵی چاپ
٣٢٥	حول الفدرالية ـ النظامان السويسري والعراقي – دراسة مقارنة	كاوسين بابكر	٢٠١٠
٣٢٦	المركز القانوني الدولي للقوات المتعددة الجنسيات في العراق	عبدالصمد رحيم كريم زنگنه	٢٠١٠
٣٢٧	جلال طالباني ـ مواقف و آراء	صلاح بروارى	٢٠١٠
٣٢٨	قراءة البعث للفاشية التأريخية	د. البرت عيسى	٢٠١٠
٣٢٩	٢٠١٠ ساڵی کۆنگرەی رووبەڕووبوونەوە	حاکم قادر حمەجان عزیز	٢٠١٠
٣٣٠	پرۆژەی مەکتەبی بیروهۆشیاری بۆدارِشتنی بەرنامەی (ی. ن. ك)	عوسمان حەمە رەشید گورون	٢٠١٠
٣٣١	ئاغاو شێخ و دەوڵەت	و. کوردۆ عەلی	٢٠١٠

٣٣٢	مێژووی فەلسەفە	و. لەسویدییەوە: عوسمان حەمە رەشید گورون	٢٠١٠
٣٣٣	طالباني جورج واشنطن العراق	خليل عبدالله ترجمة: حسن شندي	٢٠١٠
٣٣٤	العدالة بين الفلسفة والقانون	اسماعيل نامق حسن	٢٠١٠
٣٣٥	حوارات ونقاشات فكرية وسياسية واجتماعية و إقتصادية	د. كاظم حبيب	٢٠١٠
٣٣٦	المجتمع المدني والدولة، وإشكالية العلاقة	زبير رسول احمد	٢٠١٠
٣٣٧	الطبيعة القانونية لعقد الزواج	زبير مصطفى حسين	٢٠١٠
٣٣٨	ئایین و دەسەڵات	هاشم کەریمی	٢٠١٠
٣٣٩	فیمینیزم	رەسول سوڵتانی	٢٠١٠
٣٤٠	سياسة التعريب في قضاء شنكال	بيان محمد سعيد	٢٠١٠
٣٤١	الامن و مستقبل السياسة الدولية	فرهاد جلال مصطفى	٢٠١٠

٣٤٢	زنجیرەیەك گفتوگۆی مەدەنی، عەلمانیەت و ئایین، عەقڵ و شەریعەت، کوردو میدیای عەرەبی	ئومێد قەرەداغی	٢٠١٠
٣٤٣	مسرحيات و تحليل	فريدريش دورينمات ت: غسان نعسان	٢٠١٠
٣٤٤	رجعية القانون في الماضي على الجرائم ضد الإنسانية	زانا رفيق سعيد	٢٠١٠
٣٤٥	کوردەکان و مافی چارەی خۆنووسین زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (١)	ئیسماعیل بێشکچی و. ڕەوا حاجی	٢٠١٠
٣٤٦	سیستمی سیاسی سویسرا زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (٢)	خەلیل عەبدوڵلا	٢٠١٠
٣٤٧	ئاین و دەوڵەت لەمیسری سەردەمی محەمەد عەلی پاشادا زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (٣)	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١٠
٣٤٨	گۆڤاری کەلتور		٢٠١٠
٣٤٩	ڕۆژنامەی کوردی گۆڤاری	ئامادەکردنی:	

	هەولێر ساڵی (١٩٧٠ ـ ١٩٧٢)	د. هیمدادی حوسێن	٢٠١٠
٣٥٠	ناوچە جێناکۆکەکان، ئایندەو ئاسۆکانی چارەسەر، زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (٤)	تەحسین نامیق	٢٠١٠
٣٥١	بەعەرەبکردن و بەجولەکەکردن ، زنجیرەی هۆشیاری، ژمارە (٥)	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١٠
٣٥٢	ئایین و ئازادی بیروڕا زنجیرەی هۆشیاری، ژمارە (٦)	ن: عەبدولڕەحمان مونیف و: عوسمان حەسەن شاکر	٢٠١٠
٣٥٣	نەتەوە چییە...؟ زنجیرەی هۆشیاری، ژمارە (٧)	ن. ئێرنست ڕینان و. کامیل محمد قەرەداغی	٢٠١٠
٣٥٤	خانقين .. حكايات اعوام الرماد	يوسف يوسف	٢٠١٠
٣٥٥	بەعسیزم و سەرکوتکردنی ژیان	رامیار مەحمود	٢٠١٠
٣٥٦	الدولة الايوبية في اليمن	د. فرست مرعي	٢٠١٠

٣٥٧	سپینۆزا	ن. هاشم صالح و. ئارام ئەمین شوانی	٢٠١٠
٣٥٨	پەرلەمان مێژووی سەرهەڵدان و پێکهاتەو ئەرکەکانی	ئامادەکردنی عادل عەلی	٢٠١٠
٣٥٩	الحصانة البرلمانية في قانون انتخاب برلمان كوردستان - العراق ومشروع دستور اقليم كردستان	د. شورش حسن عمر	٢٠١٠
٣٦٠	ئاین و مۆدێرنە زنجیرەی هۆشیاری ژمارە ١٠	مستەفا مەلەکیان و. لەعەرەبییەوە: یاسین عومەر	٢٠١٠
٣٦١	المدارس السياسية الثلاث في العراق و امكانية التعايش السلمي فيما بينها زنجیرەی هۆشیاری ژمارە ١١	فريد اسسرد	٢٠١٠
٣٦٢	گۆڤاری کەلتوور		٢٠١٠

٣٦٣	نوێنەرانی کورد لەیەکەمین خولی پەرلەمانی عیراقی نوێدا	ئامادەکردنی: ساڵح رەحمان	٢٠١٠
٣٦٤	الموسوعة الكرد الصغرى	كنياز ابراهيم ميرزويف ت. عن الروسية: احمد حيدر علي	٢٠١٠
٣٦٥	پێگەی میدیا لەهەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمریکادا ،ژ. ز، (١٢)	رێبین حەسەن	٢٠١١
٣٦٦	مميزات النظام الفدرالي في العراق (ذ. ز. ١٣)	د. شورش حسن عمر	٢٠١١
٣٦٧	جیهانگیری ، فاکتەرو گرفتەکانی دیموکراسی، ژ، ز، (١٤)	مەلا بەختیار	٢٠١١
٣٦٨	پەیدابونی عەلمانیەت لەتورکیای عوسمانیدا، ژ. ز. (١٥)	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١١
٣٦٩	ئیسلامو مۆدێرنە، ئیسلام	ن. محمد رەزا	٢٠١١

	لەبەردەم ئەگەری عەلمانیەتدا (ژ. ز. هۆشیاری (١٦)	شالگونی و. عوسمان حسن شاکر	
٣٧٠	سیاسەتی روسیای قەیسەری بەرامبەر بەکورد (١٨٠٥٠-١٩١٤)	هەستیار کەمال کوردی	٢٠١١
٣٧١	المحطات، اثرت في حياة الكورد وحركاتهم القومية	بقلم: عبدالرزاق محمود القيسي	٢٠١١
٣٧٢	کورتە باسێکی فەلسەفەی سیاسی	ن. دەیڤد میلەر و. لەئینگلیزیەوە: کارزان کاوسێن	٢٠١١
٣٧٣	هەواڵنامەی کوردستانی عیراق	ئامادەکردنی : نەوزاد عەلی ئەحمەد	٢٠١١
٣٧٤	ئاغاو شێخو دەوڵەت بەرگی دووەم	ن. مارتین ڤان برونەسن و. لەئەڵمانیەوە: د. کوردۆ عەلی	٢٠١١

٣٧٥	تاريخ الفكر الكردى	مامۆستا جعفر ترجمة: د. بندر على	٢٠١١
٣٧٦	رۆژنامەنووسی کوردی لە کوردستانی عیراقدا (١٩٩١-٢٠٠٥)	هەڵەت خەسرەو هەمەوەندی	٢٠١١
٣٧٧	مافی چارەی خۆنووسین لەئەدەبیاتی (ی. ن. ک)دا (١٩٧٥-١٩٩٢)	نەوزاد عەلی ئەحمەد	٢٠١١
٣٧٨	سیاسەتی گۆڕینی رووخساری نەتەوەیی ناوچەی کەرکوک - ژ. ز. هۆشاری (١٧)	د. نوری تاڵەبانی	٢٠١١
٣٧٩	ئەنفال لەکوردستانی عیراق ژ. ز. هۆشیاری(١٨)	ن. مایکڵ لیزنبێرگ و. کارزان محەمەد	٢٠١١
٣٨٠	ئۆپۆزسیۆن لەچەمکەوە بۆ ئەرک، ژ. ز. (١٩)	بەختیار جەبار شاوەیس	٢٠١١
٣٨١	بەشداریکردنی سیاسی ژ. ز. (٢٠)	عابد خالد رەسول	٢٠١١
٣٨٢	سیستمی فیدراڵ لەدەوڵەتی	ن. عەبدوڵلا	٢٠١١

	ئیماراتدا، ژ. ز. (٢١)	عەنزی و. سەردار عبدالکریم	
٣٨٣	کوردو پرسی دانپێدانانی دەستووری	خەلیل عەبدوڵڵا	٢٠١١
٣٨٤	تیرۆریزم هەڕەشەو مەترسیەکان	عادل عەلی	٢٠١١
٣٨٥	چرای ماڵە هەژارەکان	ئامادەکردنی: عەلی جۆڵا	٢٠١١
٣٨٦	کەلتور – ژمارە (٣)		٢٠١١
٣٨٧	سیکۆلاریزم بەزمانی سادە - عەلمانیەت	نوسینی : ئاستین کلاین و. لەفارسیەوە: کاوسێن بابەکر	
٣٨٨	کوردستان	نەوزاد عەلی ئەحمەد	٢٠١١
٣٨٩	دراسة تاريخية وسياسية	تاليف: حسن ارفع	

	حول "الشعب الكردي"	ترجمة: عبدالرزاق محمود القيسي	٢٠١١
٣٩٠	کورتەیەك لەتاوانەکانی رژێمی عیراق دژی گەلی کورد	ن: نوری تاڵەبانی و. شاناز رەمزی	٢٠١١
٣٩١	گەشەکردنی سەرمایەداری لەکوردستاندا	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١١
٣٩٢	سیاسەت لەنێوان بیرو جێبەجێکردندا	و. مظفر عبدالوهاب	٢٠١١
٣٩٣	کورد گەلێکی بێ دەوڵەت، زنجیرە نامیلکەی کورد لەمیدیای جیهانیدا، ژمارە (١)	ن. ئینگۆنۆیمایەر و. رێبوار تۆفیق	٢٠١١
٣٩٤	لەدیکتاتۆریەوە بۆ دیموکراسی	ن. د. جین شارب و. کارزان محمد	٢٠١١
٣٩٥	مۆدێلی حزبایەتی لەکوردستان ژ. ز. هۆشیاری (٢٥)	ئەنوەر حسێن بازگر	٢٠١١
٣٩٦	فلسفة الديمقراطية الاجتماعية ژ. ز. هۆشیاری (٢٦)	د. حمید عزیز ت: محسن بنی ویس	٢٠١١